

Εισαγωγικό σημείωμα

Το διδακτικό εγχειρίδιο με τίτλο «Από τη λέξη στο κείμενο» απευθύνεται σε προχωρημένους μαθητές της νέας ελληνικής ως δεύτερης/ ξένης γλώσσας. Πιο συγκεκριμένα, απευθύνεται σε μαθητές επιπέδου C σύμφωνα με το Κοινό Ευρωπαϊκό Πλαίσιο (Δ' επιπέδου του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας), δηλ. μαθητές που επιθυμούν να γίνουν «ικανοί» (competent) χρήστες της ελληνικής. Χωρίζεται σε δύο αυτόνομα μέρη. Εδώ αναφερόμαστε στο πρώτο μέρος.

Η ιδέα για τη συγγραφή του βιβλίου ξεκίνησε από μια έρευνα για τα λεξιλογικά λάθη των υποψηφίων για το Πιστοποιητικό Ελληνομάθειας του ΚΕΓ (βλ. Σακελλαρίου 2004). Σύμφωνα με τα πορίσματα της έρευνας αυτής, η λαθεμένη επιλογή συνωνύμων και πλησιωνύμων είναι το συχνότερο λάθος.

Το πρόβλημα έχει δύο όψεις. Από τη μία πλευρά, η διάκριση μεταξύ συνωνύμων είναι δύσκολη γιατί οι σημασίες τους είναι κοντινές και, από την άλλη, είναι προφανές ότι η διδασκαλία των συνωνύμων που βασίζεται στην εξίσωση (π.χ. *ημερομίσθιο* = *μεροκάματο*, *γαλάζιος* = *γαλανός*) είναι προβληματική. Το να γνωρίζει κανείς μια λέξη σημαίνει να γνωρίζει τις συντακτικές, υφολογικές και συμφραστικές πλευρές της χρήσης της. Οι διαφορές στο επίπεδο ύφους είναι δύσκολα κατανοητές. Η επιλογή μιας λέξης οικείου ύφους όταν απαιτείται ένα ισοδύναμό της τυπικού ύφους είναι πολύ συχνή (πχ. σε γραπτό υποψηφίου Δ' επιπέδου με θέμα συγγραφή άρθρου σε εφημερίδα απαντάται η λέξη *βλακείες*).

Η έρευνα κατέδειξε ότι χρειάζεται να δοθεί επιπλέον βοήθεια στους μαθητές και τους διδάσκοντες με στόχο αφενός την ανάπτυξη του γραμματισμού στα κειμενικά είδη και αφετέρου τον εμπλουτισμό του λεξιλογίου. Ο κειμενικός γραμματισμός και η επίγνωση του επιπέδου ύφους συνδέονται στενά, αφού και τα δύο προϋποθέτουν εστίαση στην περίπτωση επικοινωνίας, στον ομιλητή και τον ακροατή και στον σκοπό της επικοινωνίας. Άλλωστε τα λεξιλογικά λάθη και η σύγχυση των επιπέδων ύφους γίνονται συχνότερα καθώς η ελληνομάθεια των μαθητών μεγαλώνει. Το θεωρητικό πλαίσιο λοιπόν συνδυάζει στοιχεία ανάλυσης του λόγου και περιγραφής και διδασκαλίας του λεξιλογίου και δίνει έμφαση στη σύνδεση μεταξύ ικανότητας στο λόγο (discourse competence) και λεξιλογικής ικανότητας (lexical competence).

Για την επιλογή των θεμάτων, ακολουθείται η θέση του Van Ek σύμφωνα με την οποία το κυριότερο κριτήριο είναι η διαβάθμιση από θέματα προσωπικά στα πρώτα επίπεδα σε θέματα γενικότερα, κοινωνικά σε υψηλότερα επίπεδα. Καθώς το βιβλίο απευθύνεται σε μαθητές υψηλού επιπέδου γλωσσομάθειας, επιλέχθηκαν ευρύτερα κοινωνικά θέματα, αλλά δεν απορρίφθηκαν θέματα προσωπικά που ο χειρισμός τους γίνεται «με αφηρημένο και απόμακρο τρόπο που τα κάνει κατάλληλα και για ψηλά επίπεδα, ακόμη και για τα υψηλότερα» (Van Ek 1987: 59).

Σύμφωνα με τους Kalantzis & Cope (1997: 693, 2000: 245-6), επιλέχθηκε να μην παρουσιαστούν τα χαρακτηριστικά των διαφορετικών κειμενικών ειδών στους μαθητές, αλλά να τα ανακαλύψουν μέσω της επαφής τους με τα κείμενα. Σε κάθε μία από τις τέσσερις ενότητες του πρώτου μέρους δίνονται διάφορα κειμενικά είδη που συσχετίζονται μεταξύ τους, καθώς χειρίζονται παρόμοια θέματα. Παρουσιάζονται κείμενα πολλών ειδών: άρθρα σε εφημερίδες, βιβλιοκρισίες, διαφημίσεις, δοκιμιακός λόγος κ.ά. Οι μαθητές λοιπόν συγκρίνουν κείμενα διαφόρων κειμενικών ειδών για να βρουν τα κοινά τους σημεία και τις διαφορές τους και παράγουν μόνοι τους κείμενα αυτών των ειδών. Καλούνται επίσης να μετασχηματίζουν κείμενα ενός κειμενικού είδους σε άλλο.

Θα αναλύσουμε τώρα πώς προάγεται η εκμάθηση του λεξιλογίου στο πρώτο μέρος του βιβλίου.

Το λεξιλόγιο που επιλέχτηκε να διδαχτεί καλύπτει ένα μεγάλο θεματικό εύρος. Εξαιρέθηκαν ωστόσο από αυτό ασυνήθεις λέξεις, καθώς και λέξεις με περιορισμένες και πολύ εξειδικευμένες χρήσεις.

Η επεξεργασία του λεξιλογίου στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στα βιβλία *The words you need* (1981) και *More words you need* (1985) των Rudska et al. Τα βιβλία αυτά αποτελούν εξαίρεση ανάμεσα στα άλλα που παρουσιάζουν μεν τη διδασκαλία του λεξιλογίου ως απαραίτητη, αλλά συγχρόνως τείνουν να εξαντλούν την παρουσίασή του σε μια επιλογή λέξεων από τα κείμενα του βιβλίου. Στο βιβλίο μας, τουλάχιστον κάποιες από τις λέξεις που αναλύονται εμφανίζονται και στα δοσμένα κείμενα (κανένα σημασιολογικό πεδίο δεν παρουσιάζεται αν κάποιο από τα μέλη του δεν υπάρχει στα κείμενα). Κάτω όμως από τα κείμενα υπάρχουν πλέγματα (grids) και κλίμακες, όπου οι λέξεις συσχετίζονται με άλλες με τις οποίες συνδέονται σημασιολογικά, καθώς, όπως αποδεικνύεται από τις έρευνες της ψυχολinguιστικής πάνω στο νοητικό λεξικό (Marin 1982, Aitchison 1994), τα λεξιλογικά στοιχεία εντάσσονται σε σύνολα. Έτσι τα συνώνυμα τοποθετούνται σε πλέγματα όπου παρουσιάζονται τα σημασιολογικά συστατικά τους ή οι επιμέρους σημασίες τους. Περαιτέρω διαστάσεις της σημασίας συγκεκριμένων λέξεων περιγράφονται μέσω κλιμάκων που δηλώνουν το βαθμό επισημότητας, έντασης και θετικής ή αρνητικής φόρτισης.

Άλλα πλέγματα δείχνουν τις συχνότερες και περισσότερο προβλέψιμες συμφράσεις. Ο Εθνικός Θησαυρός της Ελληνικής Γλώσσας (ΕΘΕΓ), το σώμα ελληνικών γραπτών κειμένων που προσφέρεται μέσω Διαδικτύου από το Ινστιτούτο Επεξεργασίας του Λόγου (ΙΕΛ) και προσφέρει τη δυνατότητα να ψάξει κανείς για δύο ή τρεις συνεχόμενες λέξεις, οι μηχανές αναζήτησης των εφημερίδων *Η Καθημερινή*, *Ελευθεροτυπία* και *Το Βήμα*, όπως και το Google χρησιμοποιήθηκαν για την επαλήθευση των δεδομένων που εμφανίζονται στους συμπληρωμένους συμφραστικούς πίνακες που προτείνονται στις λύσεις των ασκήσεων. Σημειώνεται ότι, όταν κάποια σύμφραση είναι πολύ σπάνια στα σώματα κειμένων, τότε στις λύσεις των ασκήσεων δεν δίνεται. Από τον ΕΘΕΓ και τις ίδιες μηχανές αναζήτησης προέρχονται και τα παραδείγματα που προσφέρονται στους μαθητές προκειμένου να συμπληρώσουν τα πλέγματα με τις σημασίες των λέξεων.

Οι ασκήσεις συνήθως δομούνται γύρω από μια πυρηνική λέξη, γνωστή στους μαθητές, που δοθέντος του γλωσσικού τους επιπέδου, θεωρείται ότι είναι εξοικειωμένοι με την πλειοψηφία των λέξεων που παρουσιάζονται. Αν δεν ήταν έτσι, πολύ πιθανόν θα κατέληγαν να συγχέουν τις λέξεις μεταξύ τους. Στόχος των ασκήσεων λοιπόν είναι να παρουσιαστούν κάθε φορά κάποιες νέες λέξεις στους μαθητές, αλλά και να αποσαφηνιστεί η χρήση ήδη γνωστών λέξεων.

Για επιπλέον βοήθεια η προσοχή των μαθητών εφιστάται στη χρήση των λέξεων στα δοσμένα κείμενα. Αν και οι μαθητές προτρέπονται να χρησιμοποιήσουν τα λεξικά τους, οι ορισμοί αποφεύγονται στο βιβλίο, γιατί «μπορεί σημασιολογικά να είναι πολύπλοκοι από τις λέξεις που ορίζονται» (Carter 1998: 216). Η προσέγγιση της λεξικής σημασίας με πλέγματα και κλίμακες «μπορεί να είναι πολύ πιο παραγωγική από το να ψάχνει κανείς λέξεις στο λεξικό αφού οι λέξεις ορίζονται καλύτερα η μία σε σχέση με την άλλη» (Carter 1998: 219). Ωστόσο η αποτελεσματικότητα της προσέγγισης αυτής εξαρτάται από το πώς χρησιμοποιείται το βιβλίο. Όπως παρατηρεί ο Carter για το βιβλίο των Rudska et al. «οι εκπαιδευτικοί που είναι ευαισθητοποιημένοι στη διδασκαλία σε συμφραζόμενα δεν θα παρουσιάσουν τα πλέγματα ως αμετάβλητα, αλλά μάλλον ως υποθέσεις που οι

μαθητές πρέπει να ελέγξουν με επιπλέον δεδομένα» (Carter 1998: 218-9). Οι μαθητές πρέπει να συνειδητοποιήσουν το γεγονός ότι κάθε κειμενικό είδος θέτει τους δικούς του περιορισμούς στο λεξιλόγιο που μπορεί να χρησιμοποιηθεί. Οι μαθητές ωθούνται να βρουν στο Διαδίκτυο ή αλλού παραδείγματα της χρήσης των λέξεων που εξετάζονται και να επισημάνουν τυχόν σημασιολογικές διαφοροποιήσεις. Επίσης ωθούνται να χρησιμοποιήσουν τις λέξεις σε ποικίλα συμφραζόμενα. Με τη μελέτη των γραπτών κειμένων συνειδητοποιούν ότι οι συγγραφείς δεν επαναλαμβάνουν τις ίδιες λέξεις πολλές φορές. Η συνοχή επιτυγχάνεται με την αντικατάσταση της λέξης από συνώνυμή της. Και αυτό είναι καλό να κάνουν και οι ίδιοι. Σε όλες τις προτεινόμενες ασκήσεις οι μαθητές μπορούν να δουλέψουν σε μικρές ομάδες και να συζητήσουν τις πιθανές απαντήσεις. Αυτή η αλληλεπίδραση είναι πολύ χρήσιμη για την ενδυνάμωση της εκμάθησης του λεξιλογίου.

Τέλος, ο ρόλος της εικόνας δεν παραμελείται στο βιβλίο, αφού ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται στην πολυτροπικότητα, στο συνδυασμό του γλωσσικού με τον οπτικό κώδικα (Kalantzis & Cope 1997: 681-2). Υπάρχουν ερωτήσεις που καλούν τους μαθητές να σκεφτούν μια πιθανή εικονογράφηση των κειμένων και να εξηγήσουν γιατί θα τη διάλεγαν και ποιον υπότιτλο θα έβαζαν. Όταν ένα κείμενο μετασχηματίζεται σε κείμενο άλλου είδους, οι μαθητές ερωτώνται αν θα άλλαζαν και την εικονογράφησή του και γιατί.

Ελπίζουμε ότι αυτό το νέο εγχειρίδιο για προχωρημένους μαθητές της νέας ελληνικής συνδυάζει γόνιμα τα σύγχρονα πορίσματα της θεωρητικής και της εφαρμοσμένης γλωσσολογίας (κειμενικός γραμματισμός, αυξανόμενο ενδιαφέρον για τον εμπλουτισμό του λεξιλογίου, συνειδητοποίηση των επιπέδων ύφους και πολυτροπικότητα) για την καλύτερη εξυπηρέτηση των εκπαιδευτικών που διδάσκουν τη γλώσσα και των μαθητών τους.

Βιβλιογραφία

- AITCHISON, J. 1994. *Words in the Mind: An Introduction to the Mental Lexicon*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗ-ΣΥΜΕΩΝΙΔΗ, Α. 1997. Η λεξικογραφία στην εκπαίδευση. *Πρακτικά Β' Πανελληνίου Συνεδρίου για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας*. Θεσσαλονίκη: Κώδικας. 149-175.
- CARTER, R. 1998. *Vocabulary*. London: Routledge.
- CLARK, E.V. 1993. *The lexicon in Acquisition*. Cambridge University Press.
- CORDER, S.P. 1980. *Error Analysis and Interlanguage*. London: Oxford University Press.
- CRUSE, D.A. 1986. *Lexical Semantics*. Cambridge University Press.
- DALTAS, P. 1985. Some patterns of variability in the use of diminutive and augmentative suffixes in spoken modern greek kini. *Γλωσσολογία* 4: 63-88.
- GALISSON, R. 1979. *Lexicologie et Enseignement des Langues*. Paris: Hachette.
- HARGREAVES, P. 2001. What differentiates learners' vocabulary knowledge at different levels?. *9th Annual Convention TESOL. 13th October 2001*. Thessaloniki: Aristotle University.
- HARMER, J. 1994. *The Practice of English Language Teaching*. Essex, New York: Longman.
- ΚΑΤΣΙΜΑΛΗ, Γ. & Μ. ΒΑΜΒΟΥΚΑΣ. 2001. Λεξιλόγιο: Λεξιλόγιο σε μαθητές Ελληνικών στο εξωτερικό, Εμπλουτισμός λεξιλογίου. Στο *Προλεγόμενα Αναλυτικού Προγράμματος για την ελληνόγλωσση εκπαίδευση στη διασπορά*. Μ. Βάμβουκας, Μ. Δαμανάκης, Γ. Κατσιμαλή (επιμέλεια). Ρέθυμνο: Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ.

- KERBRAT-ORRECCHIONI, C. *L' énonciation: De la subjectivité dans le language*. Paris: A. Colin.
- ΜΠΑΚΑΚΟΥ-ΟΡΦΑΝΟΥ, Α. 1996. Προβλήματα διδασκαλίας του λεξιλογίου της ελληνικής ως ξένης γλώσσας. Στο *Η Νέα Ελληνική ως Ξένη Γλώσσα: Προβλήματα Διδασκαλίας*: 53-75. Αθήνα: Ίδρυμα Γουλανδρή Χορν.
- MACKRIDGE, P. 1990. *Η Νεοελληνική Γλώσσα*. Μετάφραση Κ.Ν. Πετρόπουλος. Αθήνα: Πατάκης. (Τίτλος πρωτοτύπου: *The Modern Greek Language*. 1985. Oxford University Press).
- MOUNIN, G. 1983. *Κλειδιά για τη Γλωσσολογία*. Μετάφραση από τη γαλλική Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη. Αθήνα: MIET. (Γαλλικός τίτλος *Clefs pour la linguistique*).
- ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, Σ. 2001. Το νέο πρόγραμμα σπουδών: Εισαγωγή νέας τεχνολογίας στη γλωσσική διδασκαλία. *Φιλόλογος* 103: 118-135.
- OLDIN, T. 1989. *Language Transfer: Cross-linguistic Influence in Language Learning*. Cambridge University Press.
- RUDSKA, B., J. CHANNEL, Y. PUTSEYS & P. OSTYN. 1981. *The Words You Need*. London: Macmillan Publishers Ltd.
- RUDSKA, B., J. CHANNEL, Y. PUTSEYS & P. OSTYN. 1985. *More Words You Need*. London: Macmillan Publishers Ltd.
- SINGLETON, D. 2000. *Language and the Lexicon: An Introduction*. Oxford University Press.
- SINGLETON, D. 1999. *Exploring the Second Language Mental Lexicon*. Cambridge University Press.
- THOMAS, K. & J. MAYBIN. 2001. Διερεύνηση γλωσσικών πρακτικών σε μια πολύγλωσση κοινότητα του Λονδίνου. Στο *Γλώσσα και Πολιτισμός*. Egan-Robertson, A. & D. Bloome (eds). Αθήνα: Μεταίχμιο. 203-234. (πρωτότυπο: 1998. *Students as Researchers of Culture and Language in Their Own Communities*. Hampton Press, Inc.).
- ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ, Α. 2000. *Διδακτική της ελληνικής ως δεύτερης/ξένης γλώσσας*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΠΟΥΛΟΣ, Α. & Σ. ΧΑΤΖΗΣΑΒΒΙΔΗΣ. 1997. *Η διδασκαλία της λειτουργικής χρήσης της γλώσσας: θεωρία και πρακτική εφαρμογή*. Θεσσαλονίκη: Κώδικας.